

Inkeri ja Ruija, suomalaisekspansion kaksi haaraa

Lassi Saressalo

Myytti kveenien alkuperäiskansasta

Tämä artikkeli, kuten lähes kaikki kveenien taustahistoriaa käsittelevät, alkaa Ottarista, Haalogalandin päälliköstä, joka teki merimatkoja Ruijan ympäri Vienanmerelle, myyttiseen Bjarmiaan ja kirjoitti näistä matkoistaan Kuningas Alfredille. (Haavio 1965, 102–175). Tämä historiallinen dokumentti on ensimmäinen, jossa mainitaan kveenit, norjalaisten ja saamelaisten eteläpuolella sisämaassa asuva kansa, jonka kanssa norjalaiset milloin taistelivat milloin taas olivat samalla puolella saamelaisia verottaessaan ja karjalaisia vastaan otellessaan. Tästä muinaiskansasta, Kvenlandista on ehkä eniten ja asiallisimmin kirjoittanut Suomen pohjoisen historian esittäjä, Oulun yliopistossa elämäntyönsä tehnyt professori emeritus Kyösti Julku, jonka teorit neljänestä suomalaisesta muinaisheimosta, kveeneistä I. kainulaisista, ovat olleet kriittisen tarkastelun alla koko olemassaolonsa ajan, mutta joita kukaan ei ole suoraan pystynyt epätodeksi osoittamaan. Hänen näkemyksensä on, että ennen dokumentoitua historiaa on Pohjanlahden perukassa, Helsinglannin ja Karjalan välissä Finnmarkun eteläpuolella ollut voimakas keskus, josta sittemmin ovat kimmokkeensa saaneet mm. birkarjärjestelmä Lapin- ja Ruijankauppien ja -verotuksineen. Sillä olisi ollut jopa oma kuninkaansa Faravid – Kaukomieli ja jopa sukulaisuussiteitä keskinorjalaisiin paikallispäälliköihin. Tämä kantaheimo olisi toiselle tuhatluvulle tultaessa vähitellen sulautunut etelästä ja idästä tulevaan uudisasutukseen. Tällaisella muinaiskansalla olisi siis luonnollisesti ollut yhteydet myös pohjoisen rannikkoa pitkin etenevään norjalaiseen asutukseen,

mm. Haalogalandin Ottarin tyyppisiin vallankäyttäjiin. (Julku 1986, 11–24.)

Tällaisen kansan kiinteät yhteydet Ruijan merimaahan ovat saattaneet johtaa myös selkeisiin nautinta-alueisiin ”omaan mereen”, kuten Kustaa Vilkuna jo aikoinaan Kvenlandia hahmotellessaan totesi – sijoittuahan hänen Kveenien mereksi mainitsemansa pyyntialue nykyisen Kvaenangenin tienoille ja onhan kveenipaikannimiä Ruijanrannalla lukuisasti. (Vilkuna 1957, 42–44). Tosin Jouko Vahtola on maallistanut tämän ajattelukuvion antamalla näille nimille luonnonmaantieteellisen selityksen (Vahtola 1980, 464–465).

Mikäli tällainen voimakas Pohjanlahden perukoilla on ollut olemassa, ajoittuu se merovinkiajalle tai varhaiselle viikinkiajalle ja jo ajalle ennen Ottarin kuuluisaa kertomusta matkasta Vienanmerelle. Kveenikansan Ruijassa olevien mahdollisten kiinteiden asutuspisteiden vakituinen asujaimisto on aikojen myötä sulautunut vanhempaan merisaamelaispopulaatioon ja/tai uudempaan norjalaisekspansioon ensimmäisen vuosituhannen toisella puoliskolla.

On selvää, ettei tunnettu vanhin myöhäiskeskiaikainen suomalaisperäinen asutus (norjalaisten kveeneiksi kutsuma) Ruijassa ole muodostanut merkittävää valta poliittista ryhmää Jäämeren ranta-asutusten joukkoon. Sen sijaan yllä todetut hypoteesit Pohjanlahden muinaiskansasta saattavat oikeaksi todistettuina muuttaa näkemystämme suuralueen valtapolitiikasta. Tämä oletettu populaatio alkoi kuitenkin hajota viimeistään 1100-luvulla sulautuen alueelle asettuvaan voimakkaaseen länsi-suomalaisperäiseen uudisasutukseen, sekä karjalaiseen ekspansioon Pohjanlahden peru-

kalle. Osittain mahdollisesti muuntuen lappalaislinkeinojen (erätalous) harjoittajaksi ja muodostaen metsäsaamelaisiksi sittemmin nimitetyn väestön. Myöhemmin alueelle ovat antaneet vaikutteensa Pohjois-Ruotsiin suuntautunut ruotsalais-skandinaavinen ekspansio, savolaisperäinen uudisasutus sekä Tornionlaaksossa näkyvä norjalainen vaikutus.

Keskiajalla syntyi Pohjanlahden perukalle ns. birkarien kauppakomppania, joka ulotti luonnollisesti toimintansa kaupallisen myös Ruijaan. Tämän aktiviteetin seurauksia ovat käsittääkseni 1500-luvun dokumenteissa tavattavat maininnat kveeneistä. (Ks. mm. Fjellström 1965, 42–56, Vahtola 1980, 489–511)

Etelän kantakansat

Izorit I. inkerikot ja vatjalaiset ovat kaksi itämerensuomalaista alkuperäiskansaa Suomenlahden etelärannalla ja koilliskolkassa nykyisen Leningradin oblastin alueelle Pietarin kaupungin ympärillä ja rantakaistaleella Pietarista länteen Viron rajalle. Inkerikot ja vatjalaiset puhuvat selkeitä itämerensuomalaisesta kantakielestä kehittyneitä omia kieliään, lähimpänä sukulaisinaan suomalaiset, karjalaiset, virolaiset ja vepsäläiset. Näiden väestöryhmien kielet alkoivat eriytyä toisistaan jo ensimmäisen vuosituhannen puolivälissä ja sen lopulla voidaan katsoa näiden nykyisin tunnettujen ryhmien jo olleen olemassa. (Ks. Uino 1992, 29–34, Kirkinen 1992, 35–38, Wiik 2002, 399–404.)

Inkerikkojen asema lienee ollut vatjalaisia heikompi, siitä ei koskaan ole muodostunut selkeää hallinnollista kokonaisuutta ja se kieleltäänkin karjalaa ja suomea läheisenä on ollut kovin altis assimilaatioon erityisesti, kun suomalaisasutus ulottui sen keskeen Ruotsin suurvalta-ajan alussa. Vatjalaiset taas nousevat historian kuvaan erityisesti Novgorodin suurvalta-aikana, jolloin sen hallintoalue oli jaettu viidenneksiin ja näistä yksi oli

Vatjan viidennes. Vatjalaisten kohtaloksi koitui kuitenkin juuri Novgorod ja sittemmin Moskovan Venäjä sekä etenevä slaavilainen asutus sekä jääminen fyysisesti idän ja lännen satavuotisten taisteluiden jalkoihin (Kirkinen 1992, 39–42).

Ensimmäisen vuosituhannen lopulla, 500-700 jKr. alkoi alueelle, nykyiselle Inkerinmaalle, siirtyä slaavilaisia heimoja mm. krivitsejä ja sloveeneja ja kulttuurikosketukset, rinnakkain ja limittäin asuminen saivat alkunsa samoin kuin väestöryhmien sekoittuminen. (Kotkurkina 2005) Tästä väestöstä muotoutui toisen tuhatluvun alkupuolella venäläinen perusväestö, joka myös otti hallinnollisen vallan alueellaan (Uino 1992, 20). Tämä prosessi on verrattavissa Ruijassa tapahtuvaan skandinaavisen (norjalaisen) väestön ekspansioon. Inkerinmaan pohjoisosiin, Karjalan kannakselle, siirtyi inkerikkojen joukkoon kielellisesti hämäläisperäistä väestöä sekä karjalaista asujaimistoa (Saressalo 2000, 12).

Vanhempi siirtolaisuusvaihe

Ruijaan kohdistunut vanhempi varsinainen suomalaissiirtolaisuus oli jatkumoa suomalaiselle jo 1500-luvulla alkaneelle pohjoiseen suuntautuneelle uudisasutukselle. Se oli toisaalta länsisuomalaista peltoviljelykulttuuriin ja karjanhoitoon perustuvaa siirtolaisuutta Pohjanlahteen laskevien suurten jokien varsille ja toisaalta osittain hallitsematontakin savolaisekspansiota, joka siirtyi pohjoiseen hyödyntäen Oulujärven itäpuolisia erämaita. Tämä perustui kaskitalouteen ja näin vaati varsin runsaasti alueresursseja. Tornion- ja Kemijoen vesistöjen varsille suuntautunut uudisasutus ulottui 1700-luvun alkupuolella jo seuduille, joilla maatalous ei enää ollut mahdollista ja siirtyi tunturialueen yli läntisen Ruijan suojaisiin vuononlaaksoihin ja sieltä edelleen rannikolle. Vetotekijänä oli osittain vapaa maansaantioikeus, verohelpotukset, vapautuminen sotaväenotosta ja kausikalastuksen

mukanaan tuoma yleinen tieto merimaiden tarjoamista mahdollisuuksista. Työntöteki- jöitä olivat väestön voimakas kasvu ja oikeu- dellinen mahdollisuus lunastaa perijät pois kantataloista, joka taas mahdollisti harkitun siirtymisen uusille alueille; Ruijaan. Toinen muuttoaalto sijoittuu 1800-luvun alusta sen toiselle puoliskolle ja siitä hieman myöhemmin (Saressalo 1996, 81–93).

Inkerinmaalla alkoi taistelu idän ja lännen välillä jo 1200-luvulla, jolloin läntisen itämerenvaltiot Ruotsi, Tanska ja Saksa ja idässä Novgorod pyrkivät vahvistaman valta- ja kauppapoliittisia asemiaan tällä keskeisellä kauppareittien solmukohdalla. Sodat jatkuivat lähes lakkaamatta 1600-luvulle. Novgorodin heikennyttyä itäiseksi mahdiksi nousi Moskovan Venäjä, joka otti alueen haltuunsa ja idän ja lännen raja vedettiin Narvajoelle, nykyiselle Venäjän ja Viron rajalle. Tähän asettui myös Bysantin kirkon ja Vatikaanin välinen uskonnollinen raja. Tuohon aikaan Inkerin- maalla oli asukkaita noin 70 000, inkerikkoja, vatjalaisia, slaaveja ja karjalaisia, kaikki ortodokseja (Kirkinen 1992, 42-50, Saloheimo 1992, 67–82).

Taistelu Inkerinmaasta jatkui aina vuoteen 1617, jolloin Ruotsi sai haltuunsa Inkerinmaan, sen pohjoispuolisen Karjalan ja Viron. Tästä alkaa varsinaisesti inkerin- suomalaisten historia, aivan kuin 1700-luvun alusta alkaa varsinaisesti Ruijan suomalaisten historia.

Ruotsin hallinnassa Inkerinmaan väestö joutui voimakkaan kulttuurisen paineen kohteeksi. Ruotsalainen hallintojärjestelmä muutti maanomistusoloja, maita läänitettiin voittajille ja itsellinen talonpoikaisto huo- masi joutuneensa feodaaliseen alistettuun asemaan. Mutta keskeisin kulttuurinen paine johtui kuitenkin uskonnosta. Ortodoksinen alkuperäisväestö jätettiin vaille hengellistä tukea, pappeja ei saanut kouluttaa eikä tuoda Venäjältä ja alkoi jopa ortodoksisväestön pakkokäännytys luterilaisuuteen. Kun väestö oli vielä vuosien 1656–1658 sodassa osoittautunut lojaaliksi Venäjälle suurin

osa ortodoksisesta väestöstä, erityisesti karjalaisväestö, siirtyi tai karkotettiin itään Venäjälle, jonne syntyi ns. Tverin karjalaisten alue Moskovan luoteispuolelle. Alue oli kyllä sinänsä houkutteleva, asukkaistaan tyhjen- tynyttä maanviljelyskelpoista seutua, joten ruotsalaistamis paine ei ole yksimainen tekijä Tverin Karjalan syntyprosessissa. Siirtyneitä, karkotettuja tai paenneita oli lähes 10% alueen kokonaisväestöstä, noin 8 500 henkeä; kaikkiaan parisen tuhatta taloutta jätti kotiseutunsa (Saressalo 2000, 12-13).

Tämä taas merkitsi asutustyhjiön syntymistä Ruotsiin liitetyille uusille vilja- ville asutusalueille Inkerinmaalla. Mahdolli- suus houkutti luterilaista suomalais- väestöä raivaamaan sodan raunioittama maa taas viljavaksi ja asettumaan kyliin asumaan. Syntyivät inkerinsuomalaisten kylät ja asutusalueet. Vetotekijöinä olivat mahdollisuudet asettua asumaan uusille alueille, aivan kuin Ruijassakin, verohel- potukset, vapautus sotaväenotosta ja työntö- tekijänä täälläkin lähtöalueiden väestönkasvu. Kun savolaisekspansio pohjoiseen sai voi- mansa lähinnä pohjoisesta ja itäisestä Savosta, Inkerinmaalle tultiin pääasiassa Savon järvi- seuduilta, ns. Suur-Savosta. Toisena siirtyvänä väestönä olivat Karjalan kannaksen luterilaiset kaakkoishämäläiset Äyräpään kihlakunnasta. Syntyivät savakkojen ja äyrämöisten asutus- alueet ja heimot, jotka osittain valtasivat elintilaa myös hupenevilta inkerikoilta ja vatja- laisilta (Saloheimo 1992, 78-81).

Luterilaisten talouksien määrä kasvoi runsaaseen 3 000:een. Näiden muutto- liikkeiden jälkeen alkoi tilanne väestö- olosuhteissa vakiintua ja säilyikin sellaisena aina 1900-luvun alkuun saakka. Pohjois-, Itä- ja Keski-Inkeri luterilaistuivat, Länsi-Inkerin perinteinen ortodoksinen vatjalais- ja inkeri- koasutus säilyi perustaltaan elävänä, sen lomaan asettui ortodoksisia venäläisiä ja näin näiden itämerensuomalaisten kantakansojen assimilaatio vahvempaan slaavilaisväestöön alkoi.

Uudemmat siirtolaisuusprosessit

Ruijan 1800-luvun alun kaivos- ja palkkatyötä tarjoavia keskuksia voidaan verrata 1700-luvun ja seuraavan vuosisadan kehitykseen Inkerinmaalla. Pietari Suuri alkoi rakentaa valtakunnalleen uutta pääkaupunkia Nevajoen suistoon jo vuonna 1703. Tuolloin alueesta käytävä sota oli vielä kesken, mutta vuonna 1712 pääkaupungiksi korotetusta keskuksesta tuli inkeriläiselle väestölle eräässä mielessä kohtalonpaikka – niin hyvässä kuin pahassakin. Ruotsin hävittyä Suuren Pohjansodan vuonna 1721 liitettiin Baltia, Inkeri ja Viipurin Karjala Venäjään. Inkerinmaalle vakiintui venäläinen feodaalinen maanomistusjärjestelmä, joka siirsi vähitellen talonpojat maaorjuuteen. Runsaan sadan vuoden kuluttua maaorjuus lakkautettiin ja Venäjällä siirryttiin ns. semstvo-järjestelmään, jonka mukaan talonpoika ei enää kuulunut maanomistajalle ”sieluna” vaan hänellä oli mahdollisuus siirtyä paikkakunnalta toiselle ja osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon – toki suurmaanomistajilla edelleenkin oli omistukseen liittyen laajempi päätöksentekooikeus (Saressalo 2000, 14–15)

Ruijan uudempi suomalainen asutusprosessi alkoi 1800-luvun alussa ja kohdistui pääasiassa toimintansa aloittaneille kaivosseuduille Alattioon, Yykeään, Kie-ruaan ja muualle, missä tarvittiin runsaasti ihmistyövoimaa. Ja sitä riitti vielä Pohjoisesta Suomesta, hyvää ja edullista. Samoihin aikoihin teollistuva kalastus vaati sekin runsaasti ihmistyövoimaa, jota saatiin mm. kausikalastajina sisämaasta. Työn tarjonnan jatkuessa ja kun kausittaisille kävijöille tarjoutui mahdollisuus saada maata asuakseen ja pienviljelyä harjoittaakseen, asettui väestöä uusille asuinsijoille, nyt pääsääntöisesti Itä-Ruijaan Varangin seutuville ja siitä itään. Myös Ryssänrannalle Kuolaan syntyi suomalaista asutusta. Jossain määrin läntisen Ruijan maanomistusolot vastasivat periodin alkupuolella feodaalista järjestelmää, mutta maaorjuuteen tai maahan

sidottavaksi ei norjalaistuva suomalainen talonpoika kuitenkaan joutunut. Eri asia olivat taloudelliset sidonnaisuuden kauppiaskuntaan ja omistukseen liittyvä päätöksentekojärjestelmä hallinnossa (Saressalo 1996, 81–93 ja lähteet).

Pietarista muodostui itäsuomalaisille Venäjän Ruija 1800-luvulla. Kasvava metropoli nieli lakkaamatta rakennustyövoimaa, rakennusmateriaalia, puuta ja graniittia, taloustarvikkeita, maitoa, voita, heinää, käsityöläisiä ja palvelusväkeä. Näitä saatiin niin Inkerinmaalta kuin etupäässä Kaakkois-Suomesta. Myös pietarilaisen ylimystön ja ylemmän keskiluokan harrastus rakentaa kesähuvila Karjalan kannakselle ja Inkerinmaalle sitoi sikäläisen maatalousväestön kiinteistöhoitoon ja palvelijoiksi. Inkerinmaan väki ei välttämättä muuttanut kaupunkiin vaan tyydytti ostajien tarpeet päivittäiskaupankäynnillä, jota 1800-luvulla helpotti rautatielaitoksen kehittyminen miljoonakaupungiksi kasvaneen Pietarin paikallisverkossa. Inkeriläisiä ja suomalaisia siirtyi toki myös teollisuuden palvelukseen ja muodosti näin uuden palkkatyöläisyyteen perustuvan sosiaaliryhmän (Saressalo 2000, 18-19).

Omakielinen yhteiskuntatoiminta Inkerissä

Ruotsin aikaan verrattuna Venäjän hallinnon ensikausi oli suomalaisten omakieliselle kulttuurille otollista. Jo Ruotsin vallan aikana oli Inkerinmaalle perustettu luterilainen seurakuntaverkosto. Venäjä lupasi 1721 rauhanteon jälkeen luterilaiselle kirkolle ja alkaneelle kansakoululaitokselle samanlaisen aseman, kuin niillä oli ollut aiemminkin. Alku oli kyllä hankalaa, ortodoksinen venäläisväestö lisääntyi jatkuvasti eikä 1700-luvulla ollut helppoa saada luterilaisia pappeja palvelemaan verraten epäsuotuisiin oloihin sodan raaistaman rahvaan joukkoon. Kun Venäjä sitten valloitti koko Suomen 1808–1809 sodassa, alkoi tilanne selkiintyä.

Vuonna 1832 Inkerinmaa liitettiin Pietarin luterilaiseen hiippakuntaan, joka saksalaisuudestaan huolimatta pystyi koko vuosisadan pitämään huolta koko alueen luterilaisen kirkon opillisesta autonomiasta ja hallinnollisesta itsenäisyydestä. Tämä johti siihen, että 1800-luvun puolivälin jälkeen Inkerinmaan suomenkielisen luterilaisen väestön sielunhoito ja samalla alueellinen kansanopetus olivat vahvasti Suomesta tuotettujen pappien ja opettajien käsissä ja samalla mahdollistui myös kansallisen suomalaisen liikkeen syntyminen Inkeriin. Inkerinmaalle perustettiin jopa suomenkielinen opettajaseminaari ja koululaitos kehitettiin suomalaisen mallin mukaiseksi.

Vaikka 1800-luvun lopun venäläistämisprosessit johtivatkin suomen kielen aseman voimakkaaseen heikkenemiseen kansanopetuksessa ja vuoden 1908 kansanopetuslaki Venäjällä lopettikin virallisesti suomenkielisen opetuksen antamisen, jatkui kansankielinen sivistystyö eri muodoissaan niin kirkollisen kuin muunkin yhteiskunnallisen toiminnan yhteydessä. Pappiloista kirjastoineen oli muodostunut kulttuurikeskuksia ja niiden kautta levisivät myös suomenkieliset lehdet, joita julkaistiin Pietarissa. Näiden kautta alkoi myös yhteiskunnallinen keskustelu, joka sittemmin huipentui vallankumouksen pyörteisiin. Kansallisen työn manifestaatioita olivat vuosisadan vaihteessa alkaneet laulujuhlat, jotka kokosivat yhteen suomenkielisiä tuhansittain ja joissa luotiin suomalaiskansallista henkeä ja yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Niiden merkityksen osoittaa se, että ensimmäiseen maailmansotaan tultaessa toiminta tukahdutettiin osana Venäjän taistelua alueellaan esiintyviä kansallisia pyrkimyksiä vastaan. Kaiken kaikkiaan suomenkielinen toiminta 1800-luvulla loi väestölle hyvän sivistyspohjan ja lukutaito oli varsin yleistä (Saressalo 2000, 20–23).

Miten Ruijassa?

Tähän kysymykseen olisi parempiakin vastaajia, mutta muutama paralleeli lienee löydettävissä.

Suomen kansallinen herätys ei juurikaan tavoittanut ruijansuomalaisia, saaticka sitten vanhempaa suomalaisperäistä väestönosaa. Nekin kansallisen kulttuurin vaikutteet, joita 1800-luvulla Norjaan Suomesta ulotettiin, tukeutuivat norjalaisen yhteiskunnan ja kirkon voimakkaaseen vastustukseen. Suomalaisen kansallisen kulttuurin mahdollisuuksia toki kokeiltiin, suomen kielen opetusta tarjottiin, opettajia koulutettiin käyttämään suomea opetuksessa, mutta kuitenkin vaikuttaa siltä, että takana oli aina verraten voimakas assimilaatiopolitiikka. (Eriksen-Niemi 1981), Missään vaiheessa ei Norjaan muodostunut samanlaistakirkollis-sivistyksellistäsuomalaiskansallista liikettä, joka syntyi Inkerinmaalle. Tässä on huomattava myös suomalaisen kansallisen herätyksen luonne; se kamppaili venäläistämisprosesseja vastaan sille suodun autonomisen valtiojärjestelmän keinoin, samalla kun maassa käytiin varsin kovaa kielipoliittista kamppailua suomen kielen nostamiseksi sivistyskielten joukkoon. Huomio kohdistui kotimaan asioihin ja luonnollisesti myös vahvaan suomalaisväestöön Pietarin ympäristössä. Ruijaan ei juurikaan kansansivistäjien katse yltänyt ja mikäli ylsi, norjalainen yhteiskunta tarttui varsin tiukasti asiaan sen tukahduttamiseksi.

Ainoastaan lestadiolainen liike toimi suomenkielisen kulttuurin kannattajana Ruijassa. Lestadiolaisuuden muututtua Kautokeidon tapahtumien jälkeen saamelaisliikkeestä suomalaisliikkeeksi muodosti se suomenkieliselle väestölle lähes ainoan välineen arkipuheen ohella käyttää omaan kieltään, kieltä joka samalla sisälsi voimakkaan hengellisen latauksen. Kuten on useasti todettu, lestadiolaisuudessa oli voimakkaita etnisen liikkeen ominaisuuksia, ei kuitenkaan sellaista kansallis-suomalaista henkeä, jota ylläpiti ja tietoisesti poliittisesti

kehitti inkerinsuomalainen luterilaisuus. Sen sisältö tuki pienen ihmisen oikeutta sydämen uskoon omalla kielellä ja sen vastapainona norjalaisessa yhteiskunnassa oli Norjan valtionkirkko, joka taas hallitsi uskonnollista ja sivistyksellistä elämää varsin suvereenisesti (Bjørklund 1985 314-314, Saressalo 1996, 251-263 ja lähteet).

Omakielistä lehdistöä ei Norjaan kokeilusta huolimatta syntynyt, kaunokirjallisuudesta puhumattakaan. Yhtenä syynä tähän oli luonnollisesti väestön pienuus ja alueellinen hajanaisuus, mielestäni on myös huomattava hajanaisen väestön murre-erot ja vanhemman väestönsosan kirjallinen norjalaistuminen jo 1800-luvulle tultaessa; norjan lukeminen oli keveämpää kuin vieraan suomalaisen kirja-kielen.

Inkerinmaan kansankulttuuri on suomalaiselle tunnettu etupäässä folkloren, erityisesti naisten kalevalamittaisen lyriikan ansiosta. Vanhempi kansanrunous löydettiin 1800-luvun puolivälissä osana suurta suomalaista projektia – omakielisen historian etsintää. Myös kansanlaulu- ja -musiikki-perinnettä tallennettiin arkistoihin varsin runsaasti ennen kuin vallankumous Venäjällä sulki kentän. Luterilainen uskonnollinen kulttuuri tarjosi pohjan virsikulttuurille ja sitä kautta myös laajemmalle kuorolauluperinteelle, joka sinänsä laulujuhlineen oli peräisin lähinnä Virosta (Saressalo 2000, 25-28).

Ruijaan ei monikaan 1800-luvun tai viime vuosisadan alun perinteentutkija ehtinyt. Ehkä joku Utsjoen pappilasta siellä poikkesi (Fellman 1906), ehkä norjalaisten omat suomalaisesta kulttuurista kiinnostuneet sitä hakivat, kuten Qvigstad (1921) ja Beronka (1921). Joku sittemmin suursuomalaisiksikin moitittu kirjoitti raporteja Ruijan suomalaisten elämästä, kuten tekivät A.V. Ervasti (1884) tai Dag Skogman (1879). Mutta näillä pyrkimyksillä ei ollut kantavuutta, kansa eli elämänsä ja tutkijat omaansa. Paulaharju ehti Ruijaa koluamaan vasta 1920-luvulla ja hänenkään suurtyötään ei kyllä moni kveeni ole alkukielellä lukenut – ehkä ruotsinkielistä

versiota joskus tavailut (Paulaharju 1928, 1935). Ei ollut sellaista kansanliikkeelle otollista pohjaa, jolle olisi voinut rakentaa jotain, jota nyt kutsutaan kveenikulttuuriksi.

Assimilaatio vai tuho?

Venäjän vallankumous merkitsi kuoliniskua inkerinsuomalaiselle kulttuurille. Inkeriläisten kansalliset pyrkimykset – kieli ja uskonto – tuomittiin taantumuksellisiksi, porvarillisiksi ja nationalistisiksi. Myös inkeriläinen väestö jakautui kahtia. Kaupungistunut työväenluokka suhtautui bolsevistivallan kumoukseen myönteisesti, talonpoikaisto ja sivistyneistö taas sitä kovastikin vierastivat. Inkeriläiset pakotettiin uuteen hallintojärjestelmään, jossa vallankäyttöä valvoi nyt bolsevistinen puoluekoneisto. Inkeriläinen kirkkokeskeinen konservatismi muuttui yhdellä iskulla sotakommunismiksi. Inkeriläisväestöä pakeni Suomeen tuhansittain, jotkut taistelivat valkokenraalien joukoissa, jotkut taas ase kädessä punaisten riveissä uuden neuvostovaltion puolesta (Nevalainen 1992, 237-253, Saressalo 2000, 29-31).

Suurta sekasortoa seurasi kuitenkin toivoa herättävä ns. NEP-aika 1920-luvun alussa, jolloin osittainen talonpoikainen yksityisyritteliäisyys sallittiin. Takanahan on nähtävä vallitsevan nälänhädän torjuminen ja Pietarin suurväestön aineellinen huolto. Tätä seurasi kuitenkin 30-luvun kollektivisointialto, joka lopullisesti hajotti inkerinsuomalaiset kyläyhteisöt ja toivat tilalle yhtenäisyyteen pyrkivän neuvostokulttuurin ja uuden neuvostokansalaisen väkivaltaisen luomisprosessin.

Vuonna 1929, kun kollektivisointi alkoi, koko Neuvostoliitossa oli kaikkiaan 137 500 inkeriläistä, joista suomalaisia 121 500, inkerikkoja 15 600 ja vatjalaisiakin vielä vajaat 700. Toiseen maailmansotaan tultaessa, kymmenessä vuodessa, oli heitä eri tavoin menehtynyt neuvostovaltion tuhoamina n.

50 000 henkeä. Jo ensimmäisessä vaiheessa siirrettiin vuonna 1929 Kuolaan, Hiipinään, Uralille ja Siperiaan sekä Kazakstaniin 18 000 inkeriläistä. On huomattava, etteivät väestönsiirrot ja tuhoamiset kohdistuneet suinkaan pelkästään inkeriläisiin vaan vuosien 1930–32 aikana lasketaan Neuvostoliitossa siirretyn ainakin 3,4 miljoonaa henkilöä asuinsijoiltaan syrjäisiin maankolkiin epäinhimillisiin oloihin – tuhoutumaan. Toinen joukkosiirto tapahtui vuosina 1935–36, jolloin kaikkiaan 27 000 inkeriläistä vietiin pois kotoaan. Kokonaisuuteen on laskettava myös Stalinin vainoissa kansanvihollisina ammutut ja sotavuosina karkotetut ja rintaman läheisyydessä kuolleet n. 25 000 inkeriläistä. Syksystä 1942 alkaen siirrettiin Inkerinmaalta koko loppuväestö, 63 205 ihmistä Suomeen turvaan odotettavissa olevalta neuvostohyökkäykseltä Leningradista Viroon – yli Inkerinmaan. Tämä väestösiirto perustui vapaaehtoisuuteen. Neuvostoliiton vaatimuksesta tämä väestö, 56 869 ihmistä, pakko-siirrettiin vuonna 1944–45 takaisin itärajan taakse, sille propagoitiin mahdollisuutta palata kotiin – koti osoitautui sijaitsevan keskisellä Venäjällä. Myöhemmin heitä vielä ohjattiin siirtolaisille ja karkotukseen Siperiaan (Saressalo 2000, 29–37). Vasta 1950-luvun lopulla saattoivat hengissä selvinneet palata vähitellen kotiseuduilleen löytääkseen sen uusien asukkaiden haltuun ottamina ja inkerinsuomalaisten diaspora jatkui. Väki asettui Karjalaan, Leningradin alueelle ja Viroon.

Suomalaisia, siis muitakin kuin inkerinsuomalaisia oli vuoden 1989 väestölaskennan mukaan Neuvostoliitossa kaikkiaan 67 359 henkilöä. Heillä on siis Venäjän passi, ovat Venäjän kansalaisia, mutta kansallisuudeltaan (etnisyydeltään) suomalaisia. Heistä kuitenkin suurin osa kuuluu inkerinsuomalaisiin. Pääosa tästä väestöstä on voimakkaasti venäläistynyt. Eniten kielensä säilyttäneitä on Karjalan tasavallassa ja myös Leningradin alueella saattaa maaseudulla tavata suomea taitavia. Vanhimman ikäluokan muodostavat ennen 1930-lukua syntyneet,

joista enemmistö vieläkin puhuu kotikielensä suomea. 1930–50-luvuilla syntyneitä suomen- ja muunkielisiä on lähes yhtä paljon ja 1960-luvulla syntyneistä pääosan äidinkieli on venäjä tai viro.

Vuonna 1990 tehtiin Suomessa päätös, joka mukaan inkerinsuomalaisia kohdellaan paluumuuttajina ja heillä on siis mahdollisuus tietyn kiintiön puitteissa muuttaa Suomeen. Tämä johti alussa lähes hallitsemattomaan muuttoon ja muuttoon oikeutettujen kriteerejä onkin vuosien mittaan tarkistettu. Tällä hetkellä Suomessa asuu noin 30 000 paluumuuttajaa, osa heistä on luonnollisesti jo saanut Suomen kansalaisuuden (Saressalo 2000, 37–43, 45–47,

Ruijassa ei sentään norjalaistamisprosesseissa menty näin pitkälle. Tokihan kulttuurinen assimilaatiopolitiikka on ollut 1800-luvun lopulta toisen maailmansodan jälkeisiin aikoihin varsin voimakasta ja on johtanut selkeään norjalaistumiseen sekä kielellisesti että kulttuurisesti koko alueella. (Eriksen-Niemi 1981). On todettava vielä uudelleen ettei Ruijaan syntynyt sellaista kansanliikettä, jota olisi voinut pitää suomalaiskansallisenä. Uudenkin 1800-luvun puolivälin jälkeinen siirtolaisuuden sivistys- ja kansallisuuspohja oli vielä epävarma, maastamuuton keskeisalueille ei etelän kansallinen herätys lähinnä koululaitoksen vajavuuden vuoksi ollut levinnyt, eikä tälläkään väestönosalla voinut olla sellaista nationaalista maailmankuvaa kuin sittemmin itsenäisestä Suomesta maailmalle muuttaneille. Toki oman kulttuuritaustan tunteminen on ollut tärkeää ja pienyhteisöissä yhäkin säilynyt kulttuurisen minuuden elementti, mutta selkeää kansallista suomalaisidentiteettiä löytyy vasta sotien jälkeisen suomalaisen siirtolaisväestön piiristä. Miten nykyinen kveeniaktivismi vaikuttaa etnisyyden ymmärtämiseen suomalaisperäisen väestön keskuudessa on vielä prosessin keskeneräisyydestä johtuen avoin kysymys. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että 1800-luvun siirtolaisten jälkeläisillä

lähinnä Itä-Ruujassa on jossain määrin eriyvä käsitys etnisestä taustasta kuin julkisuudessa esiintyvillä aktivisteilla. On kuitenkin varmaa, että useamman sukupolven kestäneen norjalaistamisen henkistä painetta vähemmistöön kuluvan yksilön tasolla on ulkopuolisen vaikea ymmärtää; joissain tapauksissa se saattaa liikkua samalla raskausasteella kuin joutuminen pois sukupolvia omaksi ymmärretyltä kotiseudulta.

Lopuksi

Inkerinsuomalaisilla on omat kansalliset organisaationsa niin Suomessa, Karjalassa Pietarissa kuin Virossakin. Lisäksi toimii Ruotsissa Inkeriläisten liitto. Nämä pyrkivät pitämään yllä sitä (inkerin)suomalaisuutta, joka eli voimakkaana 1900-luvun alkuvuosina ennen romahduksen alkua. Organisaatiot toimivat osittain Suomen valtion taloudellisen tuen turvin ja hengellisessä elämässä ja sen myötä keskeisten kirkkojen restauroinneissa ja pappiskoulutuksessa apuna on Suomen evankelisluterilainen kirkko. Pietarin ja osittain Karjalankin organisaatiot pyrkivät auttamaan myös Suomeen muuttamiseen valmistautumisessa ja kriteereiden täyttämässä (kielikriteerit). Kaikki järjestöt tekevät myös voimakasta sosiaalityötä vanhenevan inkerinsuomalaisen väestön parissa (Saressalo 2000, 48-56).

Ruujassa kveeniaktivismi on parinkymmenen vuoden ajan sekä onnistuneesti että epäonnistuneenkin hakenut suomalaisperäiselle väestölle kansainvälispoliittista ja kansallista statusta. Historialliseksi kansalliseksi vähemmistöksi nimeäminen ei aktivisteja ole vielä tyydyttänyt, pyrkimykset alkuperäiskansastatuksen saamiseksi ovat vakaat. Yksi vaihe tässä työssä on kveeni-väestön puhuman kielen saattaminen kirjalliseksi kieleksi. Olen viime kuukausina päässyt seuraamaan Vepsän kansan taistelua olemassaolostaan Nyky-Venäjäällä ja tähän liittyvää pyrkimystä kehittää puhuttu vepsän kieli kirjakieleksi. Koska työ molemmissa

kulttuureissa on vielä kesken, ei sitä ole syytä sen enempiä tässä yhteydessä kommentoida. Ehkä lähitulevaisuudessa voidaan näistä prosesseista hakea paralleleja. Onnistuessaan kveenikielen luomisprosessi voi edesauttaa kveenien tunnustamista osaksi itämerensuomalaisten kansojen kokonaisuutta, kun tätä kokonaisuutta hahmotellaan nykyajan tutkimuksen menetelmin ja ilman suurvalta- tai kansallispoliittista painolastia.

Lähteet

Beronka, Johan (1933), *Vadsø bys historie*. Med spredte bidrag til Varangers historie. Vadsø.

Bjørklund, Ivar (1985), *Fjordfolket i Kvænangen*. Tromsø.

Eriksen, Knut Einar – Niemi, Einar (1981), *Den finske fare*. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940. Oslo.

Ervasti, A. V. (1884), *Suomalaiset Jäämeren rannalla*. Matkamuuistelmia. Oulu.

Fellman, Jacob (1906), *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken*. IV. Helsingfors.

Fjellström, Phebe (1965), *Varifrån kommer Birkarlarna*. Rig 48.

Haavio, Martti (1965), *Bjarmien vallan kukoistus ja tuho*. WSOY. Porvoo – Helsinki.

Julku, Kyösti (1986), *Kvenland – Kainuunmaa*. Studia Historica Septentrionalia 11. Jyväskylä.

Kirkinen, Heikki (1992), *Inkerinmaan keskiaika ja uuden ajan alku vuoteen 1617*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.

Kotkurkina, Svetlana (2005), *Ves ja vepsäläiset – huomioita muinaiskansan vaiheista*. Teoksessa *Vepsä. Kansa, kieli ja kulttuuri*. Toimittanut Lassi Saressalo. SKS. Helsinki.

Nevalainen, Pekka (1992), *Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet

Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo SKS. Helsinki.

Paulaharju, Samuli (1928), *Ruijan suomalaisia*. SKS. Helsinki.

Paulaharju, Samuli (1935), *Ruijan äärimmäisillä saarilla*. SKS. Helsinki.

Qvigstad Just (1921), *Den kvenske indvandring til Nord-Norge. Tromsø Museums aarshefter 43*.

Saloheimo, Veijo (1992), Inkerinmaan asutus ja väestö 1618-1700. Teoksessa, *Pekka & Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.

Saressalo, Lassi (1996), *Kveenit*. Tutkimus erään norjalaisen vähemmistön identiteetistä. SKS. Helsinki.

Saressalo, Lassi (2000), *Inkeri*. Kertomus Inkerin kansoista ja kulttuureista. Tampereen museoiden julkaisuja 56. Tampere.

Skogman, Dag (1870), *Suomalaiset Ruotsissa ja Norjassa*. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. II:8. Helsinki.

Uino, Pirjo (1992), Inkerinmaan esihistoria. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.

Vahtola, Jouko (1980), *Tornionjoki ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. *Studia Historica Septentrionalia* 3. Kuusamo.

Wiik, Kalevi (2002), *Eurooppalaisten juuret*. Atena Kustannus. Jyväskylä.

Vilkuna, Kustaa (1957), *Kainuu – Kvenland*. Missä ja mikä? Turku.

Lisää tietoa:

www.kveeniland.com

www.kevener.no

www.inkeri.com